

УДК 373.5.014.54:908

Л. КУШНІР, Л. ГОМЛЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

У статті розкрито роль та значення краєзнавчої роботи в школі. Висвітлено принципи організації краєзнавчої роботи. Проаналізовано основні види краєзнавчої діяльності.

Ключові слова: краєзнавча робота, географія, біологія, школа, урок, екскурсія.

Актуальність проблеми. Успішні результати шкільної краєзнавчої роботи великою мірою залежить саме від того, як учитель сам розуміє цю роботу і чи зможе він зацікавити нею своїх вихованців.

Різноманітна і неформальна краєзнавча діяльність може перетворити достатньо рутинний навчально-виховний процес на творчу потребу, зробити урок, похід чи екскурсію цікавими і привабливими.

Аналіз публікацій. Дослідницький інтерес до шкільного краєзнавства характерний для вітчизняної педагогічної думки. Окремі методичні аспекти сучасного шкільного краєзнавства розробляли Є.М. Атласова, В.В. Бенедюк, В.П. Корнеєв, М.Ю. Костриця, М.П. Крачило, Л.І. Круглик, А.В. Лебедєв, О.М. Маринич, І.В. Мельничук, В.В. Обозний, А.Й. Сиротенко, К.Ф. Строев, Т.Б. Тетерський, Б.О. Чернов, П.Г. Шищенко, М.Т. Янко та інші. Проте потребує постійної уваги проблема оновлення краєзнавчої роботи, її наближення до сьогодення учнів, орієнтації на актуальні для них проблеми.

Мета даної статті – розглянути окремі аспекти краєзнавчої роботи в їх сучасній науково-практичній інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Проблеми краєзнавства мають комплексний між-дисциплінарний характер, у розв'язанні яких важлива роль належить географії, історії, біології, етнографії та іншим наукам. Їх методи досліджень і застосовує краєзнавство.

Разом з тим, зв'язки між складовими частинами національного краєзнавства проявляється чіткою стилізованою ланкою «територія-час-людина».

Саме тому позакласна робота з природничих дисциплін має важливе значення в діяльності кожного колективу школи та є однією із складових ланок у системі поглиблення знань учнів. Вона розвиває їх активність, інтерес до польових досліджень, формує світогляд, виховує почуття відповідальності за доручену справу, сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей, ознайомлює з доступними для них прийомами наукового дослідження.

Як зазначає В.В. Бенедюк, «основні напрями краєзнавчих пошуків школярів у цілому визначаються змістом навчальних програм. Головна увага при цьому зосереджується на розкритті найважливіших закономірностей у природному середовищі». Але краєзнавство розглядається не як тимчасовий компонент методики навчання, а як систематична, цілеспрямована навчальна та навчально-пошукова діяльність школярів і вчителя [1, с. 6].

Основою позакласної роботи учнів повинні бути краєзнавчі дослідження. При цьому робота вчителя з учнями, їх двобічне невимушене спілкування на уроках географії або біології природничого напрямку залежить від того, чи вдається педагогу реалізувати свої професійні інтереси не в останню чергу через особисте захоплення краєзнавчими дослідженнями, тоді як «не кожен навіть досвідчений учитель може добитися наукової віддачі. Для цього, крім певного досвіду, треба володіти такою людською рисою характеру, як здатність до творчого наукового пошуку» [2].

Краєзнавчою роботою учням необхідно займатись систематично. Протягом навчального року в позакласний час працюють секції краєзнавчого гуртка чи товариства,

проводяться одноденні екскурсії в околиці населеного пункту, збір та опрацювання статистичних матеріалів тощо. Одночасно здійснюються стаціонарні спостереження над явищами природи (метеорологічні, гідрологічні, геоморфологічні, біогеографічні, фенологічні). Під час канікул доречно організувати тривалі екскурсії та походи за межі свого населеного пункту.

Пристаючи до розгортання краєзнавчої роботи в школі, вчителі повинні спланувати продуману програму досліджень і скласти на певні відрізки часу детальні календарні плани виконання цієї програми.

Під час навчальних занять передбачається орієнтація на краєзнавчий принцип, під яким, слідом за Н.Ю. Рудницькою, розуміємо таку структуру змісту навчального матеріалу, яка дозволяє встановити взаємозв'язок між науково-теоретичними знаннями школярів та результатами дослідження регіону, в якому вони проживають. «По суті, – стверджує дослідниця, – реалізація краєзнавчого принципу на рівні школи дозволяє забезпечити регіональний підхід до визначання змісту, методів і форм навчально-виховного процесу» [3]. Однак особливу увагу привертає краєзнавча робота, яка проводиться переважно в позаурочний час.

Організуючи краєзнавчу роботу, необхідно застосовувати також принцип своєрідної естафети «покоління» юних краєзнавців, у процесі якої наступне «покоління» поповнює відомості про свій населений пункт, здобути попередниками, і зберігає матеріальні результати їхніх досліджень. Це, звичайно стосується і учителів, які керують краєзнавчою роботою. Залучаючи учнів до краєзнавчої роботи, потрібно щоб вони протягом певного часу виконували окремі нескладні завдання, аж поки не доведуть свого бажання постійно проводити краєзнавчі дослідження. В той же час не слід забувати про те, що єдиним критерієм залучення учнів до краєзнавчої роботи має бути інтерес до неї та нахил до виконання певних конкретних функцій (метеорологічні спостереження, ґрунтознавчі дослідження, ботанічні та зоогеографічні дослідження тощо).

Самодіяльність учасників краєзнавчої роботи полягає в самостійному вирішенні учнями під керівництвом учителів усіх організаційних питань, у підготовці власними руками всього потрібного обладнання та власноручному оформленні матеріальних результатів досліджень, які можуть слугувати основою написання наукової роботи з природничих дисциплін.

Результати краєзнавчих досліджень можуть також використовуватись під час вивчення окремих тем або під час планових екскурсій в околицях населеного пункту. В підсумку матеріали краєзнавчих досліджень повинні бути оформлені у вигляді колекцій, макетів, схем, карт, графіків, текстових планів і постійно експонуватись у краєзнавчому кутку чи музеї. З краєзнавчою роботою школи мусять бути обізнані не лише колектив учнів і вчителів школи, а й батьки учнів, місцеві організації. Популяризувати краєзнавчу роботу можна у формі епізодичних виставок і доповідей, і не лише в школі, але й на рівні населеного пункту, району чи області.

Уважне вивчення досвіду краєзнавчої роботи показує, що найбільш доцільною організаційною формою на перших етапах краєзнавчої роботи є краєзнавчий гурток з спеціалізованими секціями, з невеликою кількістю активних учасників, який в міру розгортання краєзнавчої роботи в школі може поступово переростати в краєзнавче товариство.

У складі краєзнавчого товариства можуть бути такі секції:

- 1) Ландшафтна, або фізико-географічна, яка здійснює фізико-географічні дослідження навколишньої природи, організовує стаціонарні геоморфологічні спостереження.
- 2) Економіко-географічна, яка досліджує господарство та населення.
- 3) Гідро-метеорологічна – організовує систематичні метеорологічні та гідрологічні спостереження та вивчає клімат і гідрологію своєї місцевості.
- 4) Біогеографічна – вивчає рослинний і тваринний світ своєї місцевості, організовує фенологічні спостереження та екологічні дослідження.

5) Історико-археологічна – досліджує історію свого населеного пункту і його околиць.

Названа кількість секцій не є обов'язковою. Спочатку їх може бути значно менше, а в міру збільшення кількості членів гуртка чи товариства, збільшується і кількість секцій.

На початку розгортання краєзнавчої роботи всі члени гуртка, як правило, готуються за наведеною програмою разом і вже в процесі підготовчої роботи виявляють нахил до певного напрямку досліджень, записуються у відповідну секцію.

Успіх краєзнавчого дослідження населеного пункту значною мірою залежить від програми його дослідження та організаційних форм краєзнавчої роботи (екскурсій та походів, подорожей та експедицій, роботою на географічних майданчиках та спостережних постах, у краєзнавчих кутках і музеях).

Найбільш доступною й масовою формою вивчення рідного краю є екскурсія, оскільки в ній переважають елементи живого споглядання. Усі відомі екскурсії можна поділити на три групи: навчальні, краєзнавчі, загальноосвітні. Для систематизації всіх видів екскурсій їх поділяють на такі типи: екскурсії в природу; екскурсії в сферу господарської діяльності населення; екскурсії в сферу культурної діяльності народу.

До екскурсій у природу входять наступні: екскурсії в живу природу (вивчення внутрішніх вод, рельєфу, корисних копалин, ґрунтів); вивчення живої природи (рослинного покриву і тваринного світу), загальноприродничі екскурсії (екологічні, ландшафтознавчі, по вивченню взаємозв'язків між природою і людським суспільством).

Екскурсії в природу проводять не лише для ознайомлення з об'єктами чи явищами і процесами, що в ній відбуваються, а й з метою виявлення взаємозв'язків між окремими компонентами природи з одного боку, між природою і господарською та культурною діяльністю населення – з іншого.

Позапрограмна екскурсія відрізняється від навчальної тим, що її проводять з метою поглибленого вивчення виробництва причому як виробництва в цілому, так і окремих його частин або аспектів діяльності. Оскільки кожне виробництво має свою специфіку, то не можна виробити якийсь єдиний план підготовки до екскурсії, розробити методику її проведення. Проте деякі питання є спільними для всіх економіко-географічних екскурсій.

План підготовки та проведення екскурсії на виробництво може бути таким:
1. Вступна бесіда. 2. Повторення правил техніки безпеки і порядку руху по території та в приміщеннях підприємств. 3. Розподіл обов'язків між гуртківцями. 4. Інструктаж щодо виконання завдань. 5. Проведення екскурсії представником підприємства. 6. Обробка зібраних матеріалів. 7. Підсумки екскурсії.

Під час краєзнавчої екскурсії чи експедиції учні вивчають промислове, сільсько-господарське чи транспортне підприємство за таким планом:

1. Загальні відомості про виробництво.
2. Економіко-географічне положення підприємства та його оцінка.
3. Чинники розміщення виробництва цієї галузі.
4. Технічне оснащення виробництва.
5. Структура виробництва. Основні етапи технологічного процесу.
6. Використання відходів.
7. Роль виробництва в комплексному розвитку території.
8. Збут готової продукції та основні відомості про неї.
9. Відомості про кадровий склад.
10. Проблеми та перспективи розвитку підприємства.

Під час таких екскурсій учні безпосередньо ознайомлюються з багатьма професіями.

Перед тим як підбити підсумки екскурсії на виробництво, керівник пропонує обробити зібрані матеріали та скласти детальний звіт про екскурсію.

До третього типу належать екскурсії у сферу культурної діяльності: у навчальні заклади; науково-дослідні інститути, до об'єктів культури.

Краєзнавчі (позапрограмні) екскурсії, на перший погляд, мало чим відрізняються від навчальних. Та це не так. Навчальні екскурсії в основному сприяють успішному засвоєнню учнями програмного матеріалу з того чи іншого предмета.

Під час краєзнавчих екскурсій учні роблять перші кроки на шляху поглибленого і всебічного вивчення рідного краю – його природи і господарства, історичного минулого і сучасності.

Перед керівником і юними краєзнавцями розкривається безмежне поле для вибору об'єктів спостережень, для визначення термінів і глибини вивчення.

Вивчити та глибоко дослідити рідний край лише під час екскурсій неможливо. Тому для ознайомлення з об'єктами, розміщеними за межами населеного пункту, влаштовують так звані екскурсійні поїздки.

Далекі екскурсії та туристські походи і подорожі мусять поєднуватись з роботою по вивченню свого населеного пункту, оскільки організація комплексного систематичного дослідження його території – справа далеко складніша, а тому вимагає більшої наполегливості, організованості та спеціальної підготовки учителя й учнів. Проте у далеких краєзнавчих екскурсіях з'являється чудова перспектива для огляду тих об'єктів на основі яких складатиметься повніше й глибше уявлення про рідний край та про Україну в цілому.

Висновки. Під час проведення краєзнавчих екскурсій розв'язують завдання, обумовлені можливостями рідного краю. Завдяки екскурсіям учні поглиблюють і зміцнюють свої знання, практичні уміння і навички, набувають дослідницького та комунікативного досвіду.

Організація краєзнавчої роботи в школі є обов'язковою компонентою в системі поглиблення знань учнів про рідний край.

Список використаних джерел

1. Бенедюк В.В. *Організація краєзнавчої роботи учнів у процесі вивчення фізичної географії основної школи (V-IX класи): Автореф. дис. ... кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання географії / Валентина Володимирівна Бенедюк. – Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 1999. – 24 с.*
2. Крачило М.П. *Краєзнавство і туризм. Підручник / М.П. Крачило [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж.: http://buklib.net/index.php?option=com_jbook&catid=210*
3. Рудницька Н.Ю. *Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект / Н.Ю. Рудницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж.: <http://studentam.net.ua/content/view/7801/97/>*

Стаття надійшла до редакції 20.03.2012.

Кушнір Л., Гомля Л.

Полтавський національний педагогічний інститут імені В.Г. Короленко, Україна

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ КРАЕВЕДЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ШКОЛЕ

В статье раскрыты роль и значение краеведческой работы в школе. Освещены принципы организации краеведческой работы. Проанализированы основные виды краеведческой деятельности.

Ключевые слова: краеведческая работа, география, биология, школа, урок, экскурсия.

Kushnir, L., Gomlya L.

Poltava National Pedagogical Institute named after V.G. Korolenko, Ukraine

FEATURES OF THE LOCAL LORE OF THE SCHOOL

In the article a role and value of regional work is exposed at school. Principles of organization of regional work are reflected. The basic types of regional activity are analysed.

Keywords: regional work, geography, biology, school, lesson, excursion.